

ЛИТЕРАТУРА О УМЕТНОСТИ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XVIII И ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА

- **ГОТХОЛД ЕФРАИМ ЛЕСИНГ** (1729-1781) се бавио теоријом поезије, театра и ликовних уметности. Његове погледе најбоље исказује трактат *Лаокоон или о границама сликарства и поезије* (1766). Основни садржај списа чини давно покренут проблем о сродности и разликама тј. границама међу уметностима, у првом реду поезије и сликарства. По Лесинговом мишљењу, између сликарства и поезије постоји дубока, суштинска разлика. Сликарство може да прикаже само тела у простору и у једном тренутку радње, док је поезији могуће да збивања представи у дужем временском периоду. Отуда проистиче ограниченост тематике у сликарству – оно није у стању да изрази невидљиво, нпр. духовни живот човека. Тематика сликарства и скулптуре ограничена је доменом пластичне лепоте тела, док поезија може да изрази целу васељену. Лесингови погледи су имали важну улогу у формирању неокласицизма и, упркос неких ограничености, утицали су на даљи развитак естетике. Он први уводи термин *ликовне уметности* (раније *лепе уметности*).
- **ЈОХАН ЈОАКИМ ВИНКЕЛМАН** (1717-1768) – страсни поштовалац антике, инспиратор неокласицизма, учинио је историју уметности самосталном научном дисциплином. Стекао је добро класично образовање (студирао је код Баумгартена), често је боравио у Италији, где се упознао с античком уметношћу, Рафаелом и списима Белорија, а проучавао је и слике Дрезденске галерије. Врло рано се определио за изучавање античке уметности и постао њен највећи познавалац у XVIII веку. Под Белоријевим утицајем ценио је Рафаела и уметност Болоњске академије, а одрицао вредност барокној уметности. Сличне наклоности показује у античкој уметности. Истиче класични период, у коме види идеално изражен основни закон лепоте – јединство у разноликости, и за који мисли да је досегао *племениту једноставност и спокојну величанственост*, особине недоступне савременој уметности. Према драматичном и *барокном* изразу позногрчких уметника није показивао наклоност. Винкелманово познавање античке грчке уметности било је

ипак једнострано. Он није познавао архајску уметност, а дела из класичног периода била су му углавном позната по римским копијама.

- Винкелманове погледе на уметност најпотпуније откривају два дела: *Историја уметности старог века* (1764) и *Размишљања о угледању на грчка сликарска и вајарска дела* (1755). Винкелман историју грчке уметности дели на четири раздобља од којих сваки одликује посебан стил: *антички* – до Фидије, *узвишени* – Фидија и његови савременици, *лепи* – од Пракситела до Лисипа и Апелеса и *подражавајући* – до замирања уметности. У подели је присутна идеја о прогресу и опадању уметничког стваралаштва. Прави и паралелу између развоја грчке и модерне уметности: *антички* стил – до Рафаела, *узвишени* – Рафаел и Микеланђело, *лепи* стил – Коређо и Гвидо Рени и *стил подражавања* – од браће Карачи до Карла Марата. Винкелман уметност посматра кроз садејство различитих фактора који утичу на њен развој – стога проучава религију, политичке, економске, географске и друге особине одређене епохе. Прекинуо је с изучавањем уметности преко биографија уметника. Уметност разматра као целину у оквиру које уочава епохе са одређеним стилем. Управо истраживањем стилских особености, а не само садржаја, Винкелман је знатно обогатио приступ уметничком делу. Његова схватања утицала су на низ неокласицистичких уметника (Менгс, Торвалдсен, Канова, Давид), као и на даљи развој историје уметности као науке. Сматра се родоначелником историјско-генетичког метода у изучавању уметности. Винкелмановим делом историја уметности се конституисала као самостална научна дисциплина.
- **STURM UND DRANG, ГЕТЕ, ХЕРДЕР** – Винкелманова схватања су убрзо изазвала реакције. Покрет *Sturm und Drang* (Јуриш и налет), формиран у другој половини XVIII века, одрицао се класицистичких идеала и строгог рационализма, а залагао за слободу стварања и значај маште у њему. Припадници групе, књижевници и уметници, сматрали су да Винкелманова доктрина ограничава слободу стварања и залагали се за повратак природи у којој се налази извор хармоније и слободе (Ж. Ж. Русо). Заузимају се и за обнову средњовековне, посебно готичке уметности. Група је била носилац предромантичарских схватања. Схватања блиска групи *Јуриш и налет* заступао је и Гете (написао је

текст о немачкој готичкој архитектури у коме истиче лепоту катедрале у Страсбуру). Тој групи припадао је и Јохан Готофрид Хердер, који се заузима за уметничке слободе, истиче значај осећања и маште, залаже се за синтезу различитих уметности и прославља прошлост. Био је претеча романтизма. Крајем столећа, када се група угасила, оживљене су класицистичке идеје.

- **ЕНГЛЕСКА** – У енглеској литератури о уметности у XVIII веку су се преплитали идеали барока и класицизма. Ликовни живот је био врло развијен: јављају значајни уметници, бројни колекционари своје богате збирке уступају музејима, живо је интересовање за антику, што доводи до оснивања *Друштва дилетаната* чији је циљ да своје чланове темељно упозна с античком уметношћу, предузимају се археолошка ископавања у Грчкој, а откривена дела се допремају у Лондон. Поред занимања за класичну уметност, у другој половини столећа у Енглеску допиру схватања групе *Sturm und Drang* што ће довести до појачаног занимања за средњи век, посебно за готику, и оставити трага у уметничком стваралаштву (неоготичка архитектура). О уметности су углавном писали сами уметници. Најзначајнији међу њима били су Хогарт и Рејнолдс.
- **ВИЛИЈЕМ ХОГАРТ** (1697-1764) је своје погледе на уметност изложио у два списа: *Аутобиографија* и *Анализа лепоте* (1753). У првом, износи идеје о положају уметника у друштву и потреби да уметност допринесе моралном уздизању човека. Таква схватања применио је и у сопственом сликарству: људске мане излаже критици и сатири, а врлине прославља на патетичан начин. Много значајнији за историју уметности је други Хогартов спис. У њему се супротставља крутим академским канонима и подражавању старих мајстора, али и настоји да уметницима наметне своје норме и законе лепоте. Сматра да је један од основних принципа лепоте сврсисходност појединих делова и елемената слике. Противник је симетрије, залаже се за слободу линије и цртежа, али та схватања не примењује на сопственим делима. Упркос контрадикторним погледима, Хогартови списи су у Енглеску унели нова и оригинална схватања.
- **ЏОШУА РЕЈНОЛДС** (1723-1792), угледни сликар и дугогодишњи председник Краљевске академије, имао је велики утицај на уметничко

стваралаштво у Енглеској. У времену од 1769–90. одржао је петнаест говора у којима је изнео своје погледе на уметност. Сакупљене, те беседе су објављене у књизи *Говори о уметности*. Класицистичке наклоности Рејнолдс открива у залагању за уметност антике и Рафаела, али истовремено истиче и слободу осећања у стваралаштву, што га приближава барокном идеалу. Попут класициста, противи се пуком подражавању природе (она није увек створила савршене форме). Уметник би требало да исправља и допуњује природу. Занимао се и за односе међу уметностима (нпр. између сликарства и поезије, сликарства и архитектуре).

- **ИТАЛИЈА** је у XVIII веку изгубила примат центра уметничког стваралаштва и литературе о уметности. У Италији су се такође преплитала класицистичка и предромантичарска схватања (испољена у живом односу према средњем веку). Јавља се интересовање за уметнике тречента и кватрочента, тзв. *примитивце*, па се стварају прве колекције њихових дела. Најзначајнији допринос теорији и историји уметности дали су Ђан Батиста Вико и опат Ланци.
- **ЂАН БАТИСТА ВИКО** – свестрано образовани научник, филозоф, и историчар, аутор је дела *Нова наука* (1725), списа чији ће прави значај бити уочен тек у XIX веку. У њему се Вико залаже за идеју о постојању закономерног развоја уметности тј. о постојању оних законитости у уметничком стваралаштву које се могу следити. Историја није резултат бојје воље већ низа узрока и последица. Стога у њеном развоју постоје узрочност и одређена правилност. Историја, и историја уметности, развијају се у облику спирале. Поједини историјски процеси се понављају, али не дословно, па се њихов след може представити не у виду круга, већ у облику спирале. Сваки нови историјски циклус одвија се на вишем нивоу, чиме је истакнута идеја прогреса у историјским процесима. За разлику од других аутора, Вико се позитивно изразио о уметности средњег века, која је до тада сматрана *варварском*, те је и у том погледу значајан за развој литературе о уметности.
- **ОПАТ ЛАНЦИ** – својим вишетошним делом *Историја сликарства Италије* представља последњег значајног представника оног тока у историографији који полази од Вазарија и Белорија и излаже историју

уметности преко биографија уметника. Уз Винклманову, Ланцијева књига јесте претеча низа историја уметности које ће се у наредном веку појавити у Европи. Целокупну историју уметности Ланци посматра кроз активност појединих школа (нпр. фирентинске, венецијанске, римске, немачке), у оквиру којих излаже биографије уметника. Новина његовог приступа састоји се у томе што издваја само најзначајније представнике школе па преко њих покушава да формулише главне карактеристике те школе и њеног стила. Таленат и индивидуалност уметника одређују особености читаве школе или епохе. Главни недостатак таквог приступа огледа се у околности да се због мноштва чињеница што их садрже биографије уметника губи целовита слика о уметничком стваралаштву одређене средине или епохе.

ПРВА ПОЛОВИНА XIX ВЕКА

- XIX век је за развитак историје уметности као науке имао одлучујући значај. Она тада постаје самостална научна дисциплина. Обогаћује се новим подацима који се критички проверавају. Расте интересовање за уметност свих епоха и средина. Захваљујући романтичарском покрету, јавља се заинтересованост за средњи век, националне школе и фолклор. Откривају се велики уметнички споменици прошлости. Наполеонов поход на Египат довео је до открића и изучавања египатске уметности. Организују се археолошке експедиције које откривају значајна остварења уметности античке Грчке (скулптуре из Олимпије и са Акропоља и др) и Рима (откопавање Помпеје и Херкуланума). Европа се упознаје с оригиналним делима старе грчке уметности, укључујући и она из архајског периода. Од краја XVIII века се отварају велики музеји (Лувр, Прадо, Британски музеј, Музеј француских споменика, који излаже дела средњовековне уметности, и др). Неки од њих постају и значајни научни центри.
- **НЕМАЧКА** је одиграла најзначајнију улогу у развоју историје уметности у XIX веку, делом захваљујући и класичној идеалистичкој филозофији, која је уметности придавала велики значај. Ојачало је и интересовање за споменике прошлости. Поред филозофа, историјом уметности су се успешно бавили песници. Најзначајнији је био Шилер.

- **ФРИДРИХ ШИЛЕР** је своје погледе на уметност, блиске Кантовим, најпотпуније изложио у делу *О наивној и сентименталној поезији*. У том он спису пореди античку и савремену уметност. Античка уметност је по њему наивна поезија која је у хармоничном односу са природом. Пошто је домен њеног интересовања свет чулне природе, она је најбоље отелотворена кроз скулптуру. Себи савремено стваралаштво Шилер означава сентименталном уметношћу. Она је субјективна, емоционална, велики значај придаје машти и тежи ка бесконачном. Најбољи израз остварила је у поезији. Тиме он оновремену уметност супротставља античкој, а у том правцу ће се развијати знатан део историје уметности читавог XIX века. Шилерови термини биће доцније прецизније формулисани; наивно ће бити преобраћено у класично, а сентиментално у романтично. Шилер се залаже да уметници и савременим садржајима дају античку форму, чиме су његова схватања блиска класицистичким. Сасвим супротна гледишта заступао је В. Вакенродер.
- **ВИЛХЕЛМ ВАНКЕНРОДЕР** – писац који се крајем XVIII века бавио и историјом уметности. Његово дело *Изливи срца једног брата љубитеља уметности*, посвећено уметницима ренесансе, постигло је велику популарност. Вакенродер тај спис није замислио с великим научним амбицијама. Пажњу посвећује уметности свих времена и средина. Сматра да је Дирер једнако велики уметник као Фидија и Рафаел, а да готички храм по лепоти не заостаје за античким. Једини критеријум за процену уметничког дела је искреност надахнућа и осећања, чиме је наговештен романтизам. Вакенродерово занимање за уметност архајске Грчке, средњег века или за низоземске мајсторе није имало је одјека у даљем развоју историје уметности. Вакенродер је утицао и на немачко назаренско сликарство.
- **ФРИДРИХ ШЛЕГЕЛ** – философ, доста се бавио историјом и теоријом уметности. Један је од главних теоретичара немачког романтизма. Први је објаснио термине *романтизам* и *романтично* и формулисао основна начела тог правца. Назив покрета изводи од речи *роман* што је највиша литерарна форма. У почетку одушевљен антиком, Шлегел је убрзо почео да се интересује за уметност средњег века, фолклор и за културе ваневропских народа (Индија). Таква интересовања, карактеристична за епоху, наговештавају напуштање класицистичког идеала. Оно што је

сматрано варварском уметношћу добија, захваљујући аутентичности и изразитости, упркос томе што не задовољава класицистичке норме лепоте, статус уметничког дела. Шлегел је расправљао и о односу скулптуре и сликарства. Сматра да је сликарство уметност ближа романтизму, а скулптура класицизму. За скулптуру је довољна лепота облика, док су колорит, пропорције и јасноћа композиције главни елементи сликарског дела.

- **РОМАНТИЗАМ** – слобода и неконвенционалност мисли романтичара и њихово занимање за прошлост, посебно за средњи век, утицали су на развој литературе о уметности. Широких погледа и интересовања, али несклони систематичности и критичким анализама, романтичари нису сачинили велике синтетичке прегледе историје уметности. Тај задатак је чекао историчаре уметности наредне генерације. Ипак, они су ранија схватања подвргли критици, створивши тако основе за развој историје уметности у другој половини века.
- **ФРАНЦУСКА** – према схватањима просветитеља, задатак уметности је снажење грађанских врлина, за које су се залагале и вође француске револуције и које су биле поистовећене са идеализованим врлинама античког света. Стога се од уметности захтевало угледање на уметност старе Грчке и Рима. У време Наполеона класицизам је био официјелни вид уметничког стваралаштва у Француској. Чак је сачињена *ранг листа* жанрова: највише су поштоване историјске и митолошке теме, док су пејзаж и мртва природа сасвим потцењени. Прослављала се антика, а средњовековна уметност, која је у самој Француској оставила мноштво великих споменика, је називана варварским стилем коме је одрицана свака вредност.
- **ДЕ КЕНСИ** – секретар Академије уметности, био је највећи заговорник античке и класицистичке уметности у Француској. Од уметника је тражио не да подражавају природу, него дела античке уметности, јер је једино у њима остварена аутентична лепота. Био је противник готичке уметности. С временом, његови искључиви ставови стекли су многе противнике. Најогорченији је био **ЕМЕРИК ДАВИД**, заговорник савремене романтичарске уметности. Дobar познавалац целокупне уметности, посебно сликарства, изнео је у делу *Разматрања о историји*

новог сликарства идеале својих истомишљеника – романтичара. Током прве половине XIX века сукоб између присталица класицистичке и романтичарске уметности био је оштар. Романтичари истичу велике сликаре колористе – венецијанце и фламанце. Тридесетих година **ВИКТОР ИГО** тврди да нема правила и образаца у уметности. Тиме је, готово програмски, изнео погледе романтичара.

- **ЕНГЛЕСКА** – издвајају се две струје – присталице античке уметности и романтичари заинтересовани за средњовековну културу. Захваљујући бројним археолошким истраживањима (Лорд Елцин), у Енглеској је интересовање за антику било изузетно јако. Међутим, и занимање за средњи век, посебно за готичку уметност, није заостајало за класичним студијама. За разлику од Немачке, где су се историјом и теоријом уметности бавили песници и филозофи, у Енглеској су се историјом уметности углавном бавили археолози. Ипак, писало се и о савременим уметницима, истраживала се готичка уметност, постигнути су одређени резултати у теорији уметности. Сликара Џон Констејбл се у познатом предавању *Разматрање о пејзажу* с романтичарских позиција залагао за тај мотив. Тражио је истинито приказивање природе, при чему се сви детаљи морају подредити целини. А. Канингем је описао животе енглеских уметника од Хогарта до треће деценије XIX века.
- **ИТАЛИЈА** – у првој половини века овде је, као у Енглеској, владао археолошки приступ уметности. Више се радило на прикупљању материјала и обради података него на решавању крупних проблема. Док се Енглези углавном баве старом архитектуром, у жижи италијанских аутора било је изучавање сликарства и скулптуре. Тако је Л. Чинкоњара написао прву опширну историју италијанске скулптуре од ренесансе до Канове.